

Мони Алмалех. *Цветът в Петокнижието. Езикова картина на света (върху иврит, български и други езици)*. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. София, 2006. 479 с. ISBN: 9789540723426

74-80

ВТОРА ГЛАВА

Зелен קָרָן [й̀ерек] – първата употреба на ТЦ в СЗ!

I. ПЪРВА УПОТРЕБА НА ТЕРМИН ЗА ЦВЯТ И НА ТЕРМИН ЗА ПРОТОТИП ЗА ЗЕЛЕН

Първата употреба на ТЦ в ивритския оригинал на Битие е в 1:30. Лексемата е קָרָן [й̀ерек]. Първият ТЦ – **зелен** – се явява в същата глава и стих и в българския текст на [Библия, 1995]. В [Библия, 1991] обаче терминът за цвят е изпуснат и заместен със “злак тревист”. “Злак” е архаична и поетична дума. Етимологичният речник сочи, че тази дума означава ‘прясна зеленина’; ‘място, покрито със зеленина’ ‘зелен плод’; ‘току-що покарала зелена трева’, ‘нещо съвсем зелено’, ‘сочна зеленина’ – ие. *g’hlō-ko-s. [ред. Георгиев, 1971, с. 644]. За съвременния масов читател тя остава неясна. Точната картина спрямо оригинала с по-съвременни средства е представена на читателя в [Библия, 1995].

Аталия Бренер приема тази вокализация на корена קָרָן като ТЦ [Бренер, 1979, с. 151] за разлика от Градвъл. Градвъл обединява всички появи на [й̀ерек] קָרָן като имащи значение ‘всяко зелено растение, което расте бързо’ [Градвъл, 1963, 90-91], което е неприемливо и за Аталия Бренер. Авторката обаче не отчита първите внушения за зелен цвят в СЗ, които идват от термини за предмети-еталони за зелен цвят.

Първите три лексеми, които внушават представа за зелен цвят, са преди това – още в стихове 11-12 и стих 29 на същата глава 1 от Битие. В ивритския оригинал положението е сложно. В стих 11 и 12 са посочени следните думи – *трева* קָרָן [д̀еше], *трева/растения* עֵשֶׂב [̀есев] и *дърво* יָעַץ [ец]. И трите лексеми са дефинирани с определения, съответно: *крехка*, *семеносна* и *плодоносно*. Такъв е българският превод в [Библия, 1995], докато [Библия, 1991] използва отново думата *злак*, която е литературна и много красива, но остава неясна, ако винаги не е придружавана от лексемата *трева*.

Лексемата *семеносна* е една дефиниция-епитет, която очевидно внася семантика на жълт цвят. За такава “семеносна” *трева* например може да смятаме житото, което знаем как изглежда, когато дава плод. А прилагателното-дефиниция *крехка* при сътворяването на света асоциираме лесно със зелен цвят.

Словоформата עֵשֶׂב [̀есев] е термин, назоваващ и в библейския, и в

съвременния иврит *растителност*. Тя може да бъде разбрана и като *трева*. Лексемата פֶּשֶׁבַע [деше] означава в библейския и в съвременния иврит *трева*.

Нужно е да се припомни, че всички названия на растения са централнонормативни асоциации на **зелен** и в текст може да заместват термина за цвят, а *трева* е с най-голяма честота като асоциация. [Алмалех, 1997-98; 2001].

В Битие, 1:29 [Библия, 1995] отново използва *трева семеносна*. В оригинала обаче е налице посочване само на една дума, без определение – עֵשֶׂב [есев].

В Битие, 1, стихове 11, 12 и 29 към *трева* е налице и лексемата *дърво*, при това с постоянен епитет-дефиниция – *плодоносно* [при] פֶּרִי.

Английският и руският превод също не пропускат ТЦ **зелен**:

Revised Standard Version of the Bible:

Gen 1:30 And to every beast of the earth, and to every bird of the air, and to everything that creeps on the earth, everything that has the breath of life, I have given every **green** plant for food." And it was so.

King James Version:

Gen 1:30: And to every beast of the earth, and to every fowl of the air, and to every thing that creepeth upon the earth, wherein there is life, I have given every **green** herb for meat: and it was so.

Библия, 1992

Бытие, 1:30: “А всем зверям земным, и всем птицам небесным, и всякому, пресмыкающемуся по земле, в котором душа живая, дал Я всю **зелень** травную в пищу. И стало так.”

Първият качествен латински превод Vulgata:

Битие, 1:29: dixitque Deus ecce dedi vobis omnem **herbam** adferentem semen super terram et universa ligna quae habent in semet ipsis sementem generis sui ut sint vobis in escam

Битие, 1:30: et cunctis animantibus terrae omnique volucris caeli et universis quae moventur in terra et in quibus est anima vivens ut habeant ad vescendum et factum est ita.

Думата **herbam** е спрегната форма от множествено число на *herba* и означава: “**1.** Зеленото стъбло на тревите и житата; **2.** Трева, билка, зеленчук.”

Синтаксисът на латинския език позволява в стих **30** да отсъства ТЦ за

зелен и думата **herbam**, налична в **29** стих, да се подразбира в смисъла и на треви, и на **зелено**. Така или иначе, Вулгата е превод, в който в **30** стих няма ТЦ, а това е важна отлика спрямо оригинала.

Септуагинта ползва термин за цвят – лексемата $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}\nu$ – за да отрази на гръцки език ивритския термин за зелен цвят:

Битие, 1:30: $\kappa\alpha\iota\ \pi\acute{\alpha}\sigma\iota\ \tau\omicron\iota\varsigma\ \theta\eta\rho\iota\omicron\iota\varsigma\ \tau\eta\varsigma\ \gamma\eta\varsigma\ \kappa\alpha\iota\ \pi\acute{\alpha}\sigma\iota\ \tau\omicron\iota\varsigma\ \pi\epsilon\tau\epsilon\iota\nu\omicron\iota\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\ \omicron\upsilon\rho\alpha\nu\omicron\upsilon\ \kappa\alpha\iota\ \pi\alpha\nu\tau\iota\ \epsilon\rho\pi\epsilon\tau\tilde{\omega}\ \tau\tilde{\omega}\ \epsilon\rho\pi\omicron\nu\tau\iota\ \epsilon\pi\iota\ \tau\eta\varsigma\ \gamma\eta\varsigma\ \acute{\omicron}\ \epsilon\chi\epsilon\iota\ \epsilon\nu\ \epsilon\alpha\upsilon\tau\tilde{\omega}\ \psi\upsilon\chi\eta\nu\ \zeta\omega\eta\varsigma\ \pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha\ \chi\omicron\rho\tau\omicron\nu\ \chi\lambda\omega\rho\acute{o}\nu\ \epsilon\iota\varsigma\ \beta\rho\tilde{\omega}\sigma\iota\nu\ \kappa\alpha\iota\ \epsilon\gamma\acute{\epsilon}\nu\epsilon\tau\omicron\ \omicron\upsilon\tau\omega\varsigma.$

II. РЕФЕРЕНЦИЯ НА ТЕРМИНА **ЗЕЛЕН** В БИБЛЕЙСКИ ИВРИТ קָרוֹן/קֵרוֹן [йарòк]/[йèрек] И ДРУГИ ДРЕВНИ ЕЗИЦИ

Този въпрос бе разгледан подробно в уводната част и тук само ще се декларира най-важното. Лексемата קֵרוֹן [йèрек] е безусловно термин за зелен цвят, защото се въвежда като определение в словосъчетания или синтагми, съдържащи определяеми като **растения, растителност, трева, поле, дърво**. Самостоятелните употреби на **зелен** обикновено са субстантивирани и се разбират или като `позеленяване` = `прибледняване`, или като `болест`, или като `болест по метала`. Тия употреби обаче са следходни по хронология спрямо създаването на почти устойчива връзка с термините *растителност, трева, дърво, поле*. Така е в първите употреби Битие, 1:30; Изход, 10:15.

Съвременният термин за зелен קָרוֹן [йарòк] се среща за първи път в Йов – Йов, 39:4.

III. ВЕРБАЛИЗИРАН ЕЗИК НА ЦВЕТОВЕТЕ И КОНТЕКСТНО ЗАВИСИМИ ЗНАЧЕНИЯ ЗА НЕЦВЯТ

III.1. Съвременна норма за словесни асоциации на термини за цвят. Значенията за нецвят на термините за цвят във вербализирания език на цветовете може да се проследи в нормата за словесни асоциации. Например *любов, омраза, смърт* и пр. за **червено**; *живот, свежест, спокойствие, младост* и др. за **зелено**; *чистота, невинност, Бог, ангел, смърт* и пр. за **бял**; *смърт, погребение, сълзи, траур* и пр. за **черен**; *весел, приятен, болест, нещастие* и пр. за **жълт**. Целият списък на семантизациите от първи ранг (за предметите еталони и най-типичните им качества/свойства) и втори ранг (за човешки чувства, желания и абстракции) вж. [Алмалех, 1997-98; 1997, под печат; 2001].

Универсалните, централнонормативни, асоциации на термина за **зелен цвят** са: “*трева, тревичка, цвят на трева /80/, поле, дърво, цвете, гора, гори /96/, гора (пролетна) /96/, ливада, светофар, растение, растителност /96/, лист, листо, листа, поляна, морава, природа, планина, жаба, жабешко, жабче, пролет, око /80/, очи, море, зеленина, зеленчук, неузряло, студено, студ /96/, свеж, свежест, храст/96/*,”

храсталаци /80/, салата, бор /96/, борче /80/, парк /96/, парка /80/, спокойствие, спокойно, успокоение /80/, умора, живот, живо /96/, чисто, чистота /96/, приятно /96/, приятност /80/, отмора /96/, отморява /80/, младо /80/, простор, млад /96/, младост /80/, хлапе, човек /96/, човече /80/, красота /96/, красиво /80/, свобода, омраза, червено, цвят, цветове /96/, цветя /96/, синьо, жълто, яд, палто.” [Алмалех, 2001].

Централнонормативните думи-асоциации може да бъдат третиранни като значения за нецвят на **зелен**. Статусът им на значения за нецвят се осмисля от термина семантема. Сред тях най-важни за нас стават семантемите от втори ранг – **живот спокойно, свобода, омраза, яд** и пр. Тези думи изразяват чисто човешки чувства и понятия, които се асоциират със зеления цвят устойчиво и са семантизация и културизация на предмета-еталон и неговите най-типични качества.

III.1.1. Съвременна норма за словесни асоциации на термини за цвят и библейските семантизации на зелен.

Съвсем интересно става, когато в същия този, забележителен, стих 30 на гл. 1 от Битие, където за първи път в Библията се използва термин за цвят [й̀ерек], съзираме и лексемата *живот*. Тя е семантизация от центъра на нормата за словесни асоциации на зелен. В текста става дума, че зелената растителност е сътворена за храна на всичко, в което има живот. Това означава, че в някои случаи, където терминът за цвят е в един и същи стих и контекстът позволява, в библейския текст ще се посочват и семантизации (семантеми от второ равнище) на термина за цвят. [Алмалех, 1997/98; 2001].

В оригинала е казано “всички, които имат душа”. Думата за *душа* е [нѐфеш], а в българския превод на [Библия, 1995] е “всички *живи същества*”. Преводът изглежда достатъчно точен, но това означава, че в контекст зеленият цвят е обвързан както със семантемата *живот* (за българското езиково съзнание), така и със семантемата *душа* (за ивритското езиково съзнание). Безспорно тази тънка разлика маркира нюанс на етнолингвистичното съзнание и подсъзнание. Говорим за нюанс, защото в ивритското езиково съзнание терминът за *душа* безспорно е асоциативно и логически свързан със съдържанието на лексемата *живот*. Посоченото дава основание към методиката на изследване да се добави проследяването в текста на СЗ, дали са налични (контактно или дистантно) семантизацията на термините за цвят от нормата.

Първите три употреби на *зелено* קִיָּוֶה [й̀ерек] са семантизирани с `живот`, а четвърта и пета - като `болест`.

1. Битие, 1:30 *зелено* קִיָּוֶה [й̀ерек]

2. Битие, 9:3 *зелената трева* אֲשֶׁר קִיָּוֶה וְקִיָּוֶה [й̀ерак]/קִיָּוֶה [й̀ерек] –

3. Изход, 10:15 *зелено* קִיָּוֶה [й̀ерек] –

כָּל-יִרְקָא בְּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה [коль й̀ерек бе-ец у-ба-ѐсев ха-садѐ]

“...и по цялата Египетска земя не остана нищо зелено.”, букв. Всичко

зелено по дърветата и като растителност по полето (скакалците унищожават реколтата в Египет).

Едва тук, в книгата Изход, е третата употреба на ТЦ за зелено. Лексикална семантика `живот`, текстова семантика `смърт на живота`.

4.-5. “Левит”, 13:49 и Левит, 14:37 *зеленикаво* יִרְקָק [йеракрак]. Това са две употреби на *зеленикаво*, служещи за описание на плесен по стените на къщите, т.е. лексикална семантика `болест`, текстова семантика – `разруха`.

Извод: Библейските семантизации показват придържане към универсалните позитивни и негативни значения, тъй като преобладава семантизацията за `живот`, `свеж`, както и две употреби на `болест`.

IV. ТЕРМИНИ ЗА ПРЕДМЕТИ ЕТАЛОНИ (ТП) ЗА ЗЕЛЕН

Названията на предметите-еталони също могат да имат цветово внушение, което е с размита семантика, отличаваща се със силна контекстна зависимост. Например *трева* הַשֵּׁבֶל [деше] и *растителност* עֵשֶׂב [есев] от Битие, 1:11-12; 29 се подразбират като *трева* **плодоносна** и **свежа** *трева*, т.е. ТП הַשֵּׁבֶל [деше] и עֵשֶׂב [есев] чрез определенията-епитети – **плодоносна** и **свежа** – означават и жълто, и зелено.

Не е възможно и не е необходимо да се изброяват всички употреби на ТП. Значими са само първите в качеството им на рематична проява на библейската херменевтика. Някои от употребите са детематизирани поради въздействието на контекста, в който са употребени.

1. Битие, 1:11-12 *трева* הַשֵּׁבֶל [деше] и *растителност/трева* עֵשֶׂב [есев].

2. Битие, 1:11 *прораста, протреви* אֲשַׁרְתֵּן [тадаше]. Ясна е словообразователната връзка с лексемата *трева* הַשֵּׁבֶל [деше]: “Да **прораста** земята **крехка трева, трева семеносна** и **плодоносно дърво**, което да ражда **плод** според вида си, чието **семе** да е в него на земята.” Калкирано אֲשַׁרְתֵּן [тадаше] – “да протреви”.

3-4. Битие, 1:29; 1:30 עֵשֶׂב [есев] и пр.

5. Битие, 1:11-12 *дърво* עֵץ [ец]

6. Битие, 30:37 – *зелени* = *влажни, мокреещи* – הַלֵּל [лах]. [Библия, 1995] ”Тогава Яков зе зелени пръчки от топола, от леска и от явор и изряза по тях бели ивици, така щото да се вижда бялото на пръчките.”

Текстът на български език позволява да се правят интересни наблюдения както за известни отклонения от оригинала, така и за точния, но адекватен на/за/в българския език начин, по който се превежда съдържанието от оригинала. В оригинала на иврит е употребено “влажни”, “мокреещи” – הַלֵּל [лах] = “зелени” пръчки, “скоро поникнали”.

7. Второзаконие, 12:3 *свежо дърво* = *зелено дърво* עֵץ רֵעֵן [ец раанан]. Както се видя вече, при превода в българския текст се вкарва ТЦ, а в оригинала лексемата не е ТЦ. Калката трябва да гласи *свежо дърво*.

8. Второзаконие, 32:1-3 – “Слушай небе, и ще говоря; И да чуе земята думите на устата ми. ²Учението ми ще капе като дъжд; Думата ми ще слезе като роса, Като тънък дъжд на зеленище, И като пороен дъжд на трева. ³Понеже ще провъзглася името на Господа,” [Библия, 1995].

В [Библия, 1991] вторият стих има вида: “Да се разлее като дъжд учението ми, като роса речта ми, като дребен дъждец по злакове и проливен дъжд по трева!”

Оригиналът не използва термин за цвят. Лексемата за “зеленище” [Библия, 1995] и “злакове” [Библия, 1991] е הַשֶּׁחַד [деше], а за “трева” [Библия, 1995]/[Библия, 1991]” – עֵשֶׂב [есев].

Появата на зелен като първоупотребен в Стария завет нарушава схемата на Бърлин и Кей. Без да се анализира подробно цялостното наличие на термини за цвят, не може да се коментира фактът, нарушаващ схемата на Бърлин и Кей

Библейските семантизации на зеленото показват придържане към универсалните позитивни и негативни значения, тъй като преобладава семантизацията за `живот`, `свеж`, както и две употреби на `болест`.

V. ЕДНА СИСТЕМНА ОСОБЕНОСТ

Библейският и съвременният иврит представят една специфична особеност – от същия корен *Юд-Рейш-Кув* קָרַק се образуват глаголите *плюя*, *плюна*:

וְכִי־יִרְקַ הָזָב בַּשָּׂהוּר וְכִבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ
בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב:

Библия, 1995 Левит, 15:8 Оня, който има течението, ако **плюне** върху чистия този да изпере дрехите си и да се окъпе във вода, и да бъде нечист до вечерта.

Библия, 1991 Левит, 15:8 Ако оня, който има течение, **плюне** върху чист, то тоя да изпере дрехите си и да се умие с вода и да бъде нечист до вечерта.
KJV Leviticus 15:8 And if he that hath the issue **spit** upon him that is clean; then he shall wash his clothes, and bathe *himself* in water, and be unclean until the even.

NAU Leviticus 15:8 'Or if the man with the discharge **spits** on one who is clean, he too shall wash his clothes and bathe in water and be unclean until evening.

RST Leviticus 15:8 если имеющий истечение **плюнет** на чистого, то сей должен вымыть одежды свои и омыться водою, и нечист будет до вечера.

UKR Leviticus 15:8 А коли течивий **плюне** на чистого, то випере той одєжу свой обмиється в воді, і буде нечистий аж до вечора.

ВТР Leviticus 15:8 Jeżeli chory na wycieki **plunie** na człowieka czystego, ten wypierze ubranie, wykąpie się w wodzie i będzie nieczysty aż do wieczora.

ВКР Leviticus 15:8 A jestliže by ten, kdož trpí tok semene, **plinul** na čistého, zpřeře roucha svá, a umyje se vodou, i bude nečistý až do večera.

	Библия 1995	Библия 1991	RST	UKR	ВТР	ВКР
Leviticus 15:8	плюне	плюне	плюнет	плюне	plunie	plinul
Numbers 12:14	заплюл	заплюеше	плюнул	плюнув	plunał	plinul

Обяснението на този факт може да се открие в традиционното равинско схващане, изказано по повод антонимните значения на една и съща дума в иврит, че Господ дава знак на израилтяните, че едно и също нещо може да е позитивно, но и негативно, а от човека зависи как ще го използва и консумира.

Статистически терминът за цвят *зелено* е от рядко използваните в целия Стар завет – едва 12 пъти. В този смисъл съотношението `статистика` - `семантика` и тенденцията за това съотношение, изказана от Москович, че семантичната специфика на един език в сравнение с друг език се открива най-добре в по-малко честотните думи, тук е вярна. Като се има предвид обаче, че „посочването” от Мойсей на зеленото като първо появил се в текста цвят е факт, то очевидно тенденцията в съотношението `статистика` - `семантика` е надхвърлена в сакрален аспект, за да се подчертае специалността на текста.